

בדרך אל עצמם

אודיסאה של שני ילדים בדרכס אל עצמם ואל ביתם

מאת רות גפן-דותן

שניהם, כאחד

שני ספרים, לכאורה, שונים. אן הולם — **אני דוד**, (תרגם יואב הלוי), סדר' נעורים, ספרית פועלים ת"א. חיה שנהב — **ילדה מהגשם** — מתוך **גנבים בכפר**, דן חסכן, עם עובד ת"א. הראשון — נכתב בידיה של סופרת דנית, לפני שנים וזה לא מכבר תורגם לעברית.

השני — בידי סופרת ישראלית*, יצא לאור לפני מספר חודשים. בשני הספרים — על אף שוני העלילה, בנוף ובנוף האדם — הסיפור אחד הוא ; זוהי אודיסאה של שני ילדים, נפחדים, חסרי-בית ושורשים, שלא יכלו להכיר את העולם כי נולדו וחינו בשנות ילדותם הרכות בתוך אימי משטר רודני ואכזרי.

זהו מסעו של דוד הנמלט ממחנה רכוז, בו נולד, אל עצמו, אל החיים בעולם חפשי ואל בית-שורשיו-אמו, ומסעה של הילדה **צילה** (שנולדה כסיסליה) מאימי השואה — אל עצמה — אל הבית, אל האהבה ואל הביטחון.

בשני הסיפורים אנו מכירים שני ילדים, הנזרקים ללא כל הכנה, לבדם, אל עולם בלתי ידוע מפחיד ומאיים ; שניהם — קרבנות רשעות-החייטית של האדם — המצליחים, בדרך קשה ומיוסרת, לגדול ולצמוח, כל אחד בדרכו שלו, כדמות אנושית מאד, המגלה לא רק את עצמה, זהותה וייחודה, אלא גם את טבע האדם **הטוב**, המעניק לזולתו אהבה, ביטחון ובית.

שני הספרים מפגישים אותנו עם ילדים מיוחדים ברגישותם, בשאיפתם לעולם יפה, אסתטי (במובן הפילוסופי של המלה) הלומדים, תוך כדי התנסות והתבוננות

* חיה שנהב הנה כלת פרס-זאב, לספרות ילדים בשנה זו — וזאת בזכות הספר הנ"ל.

עצמית וקרבה אל זולתם — כי בניגוד לרשע, לשנאה, לאכזריות החיתית-האנושית, שגזלה מהם, על לא כל עוויל בכפם, את ילדותם הכנה והפכה אותם למספר אנונימי — קיימים הם עצמם, בייחודם, בלגטימיות של זכותם לאהבה, לאמונה, לתקוה — וכי כל אלה קיימים גם בטבע ובנוף העולם וגם בקרב בני-האדם.

שניהם כאחד מגלים, כל אחד בדרכו הקשה, רבת היסורים, הצער, הכאב. כי, על אף הכל, כדברי מ. גורקי ב"אוניברסיטאות שלי" * — האדם טוב הוא !

שני הסיפורים, **הנער דוד** (שהוא ספר בפני עצמו, בכריכה קשה המחזיק 141 עמודים) ו**ילדה מהגשם** (שהוא סיפור בן 66 עמודים, בספר "גנבים בכפר") הינם יצירות של אמנות — הכתיבה הטובה בכלל, ולילדים בפרט.

לשונם, בניגוד לתוכנם המרגש, מאופקת, כמעט לאקונית, וע"י כך גם שומרת על הסיפורים, שנושאים ונשואים כה רגישים, מליהפך למלודרמטיים, סוחטי דמ-עות ואנקות.

עיצוב הדמויות, ראשיות כמשניות, עשויות אף הן ביד אמונה — מדף לדף ומפרק לפרק, מצטרפים פריטי הפסיפס עד לשלמותה של הדמות... הגיבורים, כדמות שלמה, מתגלים לנו, במלאותם רק בסופן של היצירות, עובדא ה"מושכת" אותנו לקרוא, כמעט בשקיקה, ו"מכריחה" אותנו ל"היכנס" לתמונה, להיות שותפים לה, בחשיבה וברגשה. אנו הופכים למלווים את גבורינו, לראשונה בסך-רנות, אח"כ באמפאטיה ולבסוף באהבה רבה.

שני הספרים, אינם משאירים אותנו אדישים. כל עת הקריאה (וגם לאחריה) מתעוררות בנו שאלות כגון: "איזה מין אנשים אלה — אם בכלל ניתן לכנותם בשם זה — המעוללים כך לילדה וילד? מדוע קורים דברים מעין-אלה? מה **אני** הייתי חושב — מרגיש — עושה אילו **אני** הייתי במצבם של גיבורי? מאין שאבו את כוחות נפשם לעמוד בלחצים.

שני הסיפורים, כאמור, אודיסאה **מהאין** המוחלט אל היש. סיפורים — שעל אף הזעם העצור שהם מעוררים בנו כנגד מעוללי הרעה והכאב, לעצם סבלם של גיבורינו — הם גם מלאי אור ואהבת האדם, רוויי אופטימיות, תקוה ואמונה כי אנשים יכולים ליצור גם עולם של אהבה ובטחון.

מחמת טבעם, שני הספרים, כאחד, מן הראוי שידובר בהם, כדי לאפשר, באמ-צעות השיחה לקוראים לפרוק ולומר את כל שאירע בנפשם הם עם ותוך כדי מסעם הם בתוך היצירה.

לנו, כמי שחייבים, כל פעם מחדש, להתמודד עם אימי השואה — אלה שני סיפורים אנושיים, המאירים לנו גם את עצם אימי השואה וגם את הדרך (אולי היחידה) לשיקום קרבנותיה.

אך מעל לכל — אלה שני ספרים, שבלשון העגה המקובלת עלינו כיום "עושים לנו משהו" — מוסיפים לנו חברים, גיבורים ספרותיים אנושיים מאד, יקרים מאד, כמוקדי הזדהות ומופת.

* כולל כלב שהוא חבר ולו תפקיד חשוב ביותר בשני הספרים.

ואחד אחד

אני דוד

דוד נמלט, בעזרת "האישה",* בהיותו כבן 12 (כך כתוב היה בתעודת הזהות של מחנה הריכוז הוא אישם צפונה מסלוניקי. מטרת פניו דנמרק. שם, נאמר לו יהיה בטוח. (עמ' 6). כל שהיה בידו, בראשית הכירותנו עמו, שהיא גם ראשית המסע, הם זכרונות מודחקים, זהות מטושטשת "חבילה ובה בקבוק מים, מצפן, קופסת גפרורים, ככר לחם, אולר וחפיסת סבון" (עמ' 9). כל שידע הוא שעליו לברוח, מהר ככל האפשר, להיעזר במצפנו, כדי להגיע דרומה לסלוניקי, משם להפליג לאיטליה וממנה, בדרך הקשה לצפון, עד שיגיע לדנמרק.

דוד, שנולד במחנה הריכוז, הוזנק אל החופש, מבלי שידע מהו כל שנשא עמו, שידע על עצמו הוא ש"אל לו להתיר לעצמו לחשוב...".

הסיפור הוא כה מופלא — שיש רצון לשוב ולקראו בשניה ובשלישית, כדי להיות בטוחים שכל שקראנו, אכן קרה (בספר) ולדוד. ארוכה ורבת יסורים היא דרכו של דוד. במרבית הזמן הוא בודד עם עצמו, אך יש והוא מוצא בה ידידים. (גם בני-אדם וגם כלב. ויש — ששבים ורודפים אותו עד חרמה (עמ' 21, 22).

אנחנו מלווים את דוד, כלוות אותו תינוק המגלה יום-יום את העולם האופפו. אתו אנו לומדים לשאול, להקשיב, לראות, לחפש תשובות. אנו מתפללים עמו, לאורך הספר כולו, כי יעמוד בו כוחו. כי ינצח ויגיע! — אנחנו נפעמים עמו עת לראשונה בחייו "בהססנות, מגושם מעט" הוא מעיז להרים את ידו לנופף לברכה לידיד "מפני שמעולם, לפני כן לא נופף בידו לאיש בברכה..." (128).

ילדה מהגשם

צילה (שנולדה כסיסיליה) היא "ילדה מהגשם" — ילדה אילמת שצורפה בטעות אל קבוצת ילדים ניצולי השואה שהובאה בליל גשם לכפר אחד בישראל. אותו חורף ירד הגשם ללא הפוגות. הדרכים אל הכפר נותקו, אין יוצא ואין בא. הילדה צילה נשארת, בינתיים, בבית בו נתקבלה, באין ברירה, "רק ללילה אחד". צילה היא ילדה קשה, מוזרה, שנדמה אינה ניתנת כלל לחינוך ולשינוי. ילדה החוששת לאכול בצוותא, חוששת להסיר ולהחליף את בגדיה, על כובעה ונעליה, אפילו בלכ־תה לישון.

צילה היא ילדה קטנה ובלתי רצויה. בעלת הבית — אסתר — מסרבת לקבלה. חיים, אישה, הוא זה המקבל, המנסה למצוא דרך, המאמין בילדה על אף מוזרותה

* כך מכונה אחד הקלגסים, המאפשר לדוד להימלט מדוע ולמה? זאת אנו למדים במהלך הסיפור.

ואילמותה. הוא מבין ש"כל הילדים האלה מתנהגים קצת מוזר, בגלל מה שעבר עליהם במלחמה וגם בגלל שזה מקום חדש והם מפחדים..."

חיים, במחווה אנושית חמה מתקין לילדה הזרה, אולי בפעם הראשונה בחייה, שרפרף, שולחן וארון אותם הוא מתקין, לעיניה, מארגזים ושיירי לוחות עץ. הוא ממלא לה מזרן מלא קש ריחני ו"בונה" לה חדר, משלה, במתבן. חדר, אליו היא נמלטת מפני האנשים, שהגיעו, עת פסקו הגשמים קמעה, לקחתה למוסד שיקומי. על אף התנגדות רעיתו, על אף היות הילדה אילמת תישאר כאן (83). ההחלטה היא גם ראשית המפנה. סיפור השיקום — הנשזר בסיפור שיקומו של הזוג המאמץ, סיפור של שכול ושברון לבב, על ילדתם הקטנה, שהפכה את אמה למנוקת, מרירה, כואבת וסגורה לסבל של זולתה. סיפור, שמסופר לצילה באחד מטיוליה עם מאמצה השתקן.

לאט לאט, תוך כדי התנסות ולימוד, בין משבר למשבר ביחסי הילדה — האם המאמצת וסבלנות אין קץ של האב המאמץ — צומחת מתוך עטיפתה "הילדה מהגשם" ומתגלה לעינינו ילדה רגישה בעלת דמיון עשיר וידי זהב ההופכת את פינתה ב"חדר הקש" לפינת קסמים המעוטרת בחסידות מאיצטרובלים מגולפים בידיה. אנו מגלים לאט לאט את אהבתה וכמיהתה, משהכירה "הילדה מהגשם" את סביבתה החדשה — חדלה לפחוד. לאט לאט היא גם מגלה את עצמה וכמיהתה לאהוב. בראשונה את חומה הפרה ואדון וגברת הפרדות, לאחר מכן (ואולי, בתוך כל אלה) זהו חיים שהיא אפילו נותנת לו מתנה... היא מגלה (ממש, כדוד בספר האחר) את עצמת יופיו של הנוף ואת שמחת היצירה האמנותית בפטיש, מסמר מסור וצבת.

הכל ידעו כי כל עוד לא תדבר הילדה, יעשו כל דורשי טובתה כל שבידם להפרידה מבייתה ולשלחה למוסד. ההורים המאמצים עצמם, החלו לפקפק בצדקת עמדתם, אולי צדקו כל שטענו כי היא זקוקה למורים ורופאים מומחים כדי שתלמד לדבר. האב מוכן אפילו למכור את הטובה בפרותיו על מנת להעלות ארוכה לילדה.

ואז קרה אסון, שבעקבותיו חל מפנה לטובה. כלבה האהוב של צילה ושלה בלבד מת ובסיטואציה מפתיעה לא שגרתית, המתוארת בספר, החלה הילדה לדבר. רק אז... כמעט בשעה השתים עשרה... "צילה הורידה בכבוד את הראש ופתאום בקול צרוד ומוזר מאוד לחשה... ואסתר וחיים ששמעו אותה מדברת, מיהרו אליה וחיבקו אותה בחום ולטפו את הראש בעדינות ובאהבה..." (ע' 136).

כך גם צילה מצאה לה בית.

ולסיכום: שני ספרים יחודיים.

שני ספרים הכתובים להפליא.

שני ספרים היכולים לפתוח לפנינו הקוראים, ילדים כמבוגרים שערים לעולמם של הילדים שניצלו מהשואה ומצאו בעזרת האהבה וההבנה, בית.